

«No hi ha existència ni condicions, no hi ha terme final»

Entrevista a Roser Berdagué

Dolors Udina

Universitat Autònoma de Barcelona.

Departament de Traducció i d'Interpretació

08193 Bellaterra (Barcelona) Spain

Resum

Roser Berdagué ha traduït fins al dia d'avui més de 325 llibres de l'anglès, francès i italià al català i al castellà. Als 76 anys, continua dedicant la major part del dia a traduir, i no s'imagina la vida sense el repte quotidià d'enfrontar-se a un original per convertir-lo en un nou text. Una part important dels principals autors que hem llegit en els darrers quaranta anys ens han arribat a través de les seves paraules, entre ells Wilkie Collins, George Eliot, Rabelais, Saul Bellow, Josef Brodski, Daniel Defoe, Charles Dickens i Lovecraft.

Paraules clau: Roser Berdagué, traducció literària, condicions professionals del traductor, història de la traducció.

Abstract

Roser Berdagué has translated to date more than 325 books from English, French and Italian to Catalan and Spanish. At 76, she keeps on translating most of the day and she cannot imagine life without the daily challenge of writing a new text out of an original text. An important part of the main authors we have read during the last 40 years, such as Wilkie Collins, George Eliot, Rabelais, Saul Bellow, Josef Brodski, Daniel Defoe, Charles Dickens i Lovecraft, came to us through her words.

Key words: Roser Berdagué, literary translation, translator's working conditions, translation history.

Vas entrar en el món de la traducció per vocació? Quan vas començar a traduir? Com hi vas arribar?

Jo havia treballat catorze anys, molts anys, en una casa que es deia Llibreria Antiquària, Prolibris, que havia muntat un amic meu, bibliòfil, aficionat als llibres antics. Em va preguntar si volia anar a treballar amb ell i, com que no sabia res de llibres antics, vaig fer un curset accelerat amb en Pere Bohigas, de la Biblioteca de Catalunya, que em va instruir sobre la història del llibre i, a més, treballant a la llibreria d'aquest amic, que es deia Lluís Barba, em vaig anar familiaritzant amb els llibres antics, incunables i gòtics. Allà vaig començar a treballar la cosa dels idio-

mes. Venia molta gent de l'estranger a comprar, conservadors de biblioteques dels Estats Units i de tot el món, molts experts jueus d'arreu del món, i jo havia de viatjar. Quan em vaig casar l'any 1962 (no em volia casar, però al final vaig claudicar) —ja era bastant madura, tenia trenta-tres anys—, vaig plegar de Prolibris. Durant aquells anys vaig estudiar Filologia Anglesa i em vaig llicenciar en Filosofia i Lletres a la universitat de Barcelona, i aleshores la meua intenció era dedicar-me a fer classes d'anglès, però em calia preparar oposicions i, com que de seguida em vaig quedar embarassada, se'm va acudir que podia intentar traduir, que era una feina que es podia combinar amb la vida familiar i que m'agradava sense haver-la fet mai, i vaig començar a traduir per a l'editorial Argos-Vergara. Durant els primers anys traduïa tot el que m'oferien perquè tot era feina, però darrerament només faig literatura, que és el que m'interessa més. El que més m'agrada traduir és novel·la, tant en castellà com en català.

Fa més de quaranta anys, doncs, que et dediques a la traducció. Te'n sents satisfeta? Què et sembla que aporta la traducció?

Depèn del que hi busquis. Jo quan era jove somiava escriure, i potser el que més s'hi acosta, tot i ser una altra cosa, és traduir. Estic contenta de la meua carrera. És veritat que de vegades he escrit coses originals, però només per a mi. Fa pocs dies vaig fer el recompte del que havia traduït: 325 obres, entre literatura i tota la resta.

A quin idioma vas començar a traduir? T'exigeix una aproximació diferent traduir al català que al castellà?

Vaig començar traduint al castellà. Pel que fa al català, em vaig haver de reciclar, tot i que sempre havia llegit en tots dos idiomes. Quan es va començar a normalitzar la llengua, vaig anar al CIC i em vaig treure el títol de Mestre de Català després d'un examen a la universitat, ja que en aquells moments, quan encara no s'havien establert els nivells ara en vigor, era l'únic que et podies treure. Crec que en català hi ha més distància entre la llengua parlada i la llengua escrita. Evidentment, s'ha evolucionat a mesura que s'ha anat millorant el llenguatge parlat, però em sembla que s'hauria de mirar d'escurçar una mica més la distància entre la llengua parlada i l'escripta. Moltes vegades, llegint per exemple una novel·la de lladres i serenos en català, veus que mai de la vida un policia parlaria d'aquella manera tan perfecta.

Trobo que és molt trist que sent catalana i havent tingut una formació en català, tenint un interès evident per llegir i escriure en català, quan és l'hora de traduir he de buscar més paraules al diccionari, em costa més traduir al català que no pas al castellà. Això em dol profundament. En algunes ocasions he traduït un llibre tant al català com al castellà, i la meua experiència és que trigo en amb la versió catalana.

D'altra banda, com tots sabem, tant en castellà com en català la feina de traducció està molt mal pagada. Estem explotats al màxim. En això no hi ha diferències. Fa molts anys que les tarifes estan congelades. Actualment, passar dels 10 euros per pàgina és molt difícil, per molta experiència que tinguis i, a sobre, encara s'han

inventat l'estafa de comptar per espais... Se les pensen totes. És una feina menyspreada, no la consideren.

De tota manera, has aconseguit viure sempre de la traducció, oi?

Relativament. Si hagués hagut de viure de la traducció, no viuria com visc. Tinc la sort, i no solament en l'aspecte econòmic, d'haver-me casat amb un home que m'hauria permès viure sense treballar. Però vull traduir perquè, tot i que em sento explotada i gens prestigiada, m'agrada molt la feina que faig. Potser és exagerat però, de totes les coses que faig al llarg del dia, la que més m'agrada és traduir. Si no pogués traduir, hi hauria un gran buit a la meua vida. Tinc l'automatisme de seure davant l'ordinador i posar-me a traduir a partir del darrer punt. Ara hi dedico unes 6 o 7 hores al dia.

Tens possibilitats d'escollir el que vols traduir? Dius molt que no?

Abans ho acceptava gairebé tot. Ara dic que no quan el llibre no m'agrada o quan no m'hi cap per agenda.

Et llegeixes un llibre abans de posar-t'hi?

No, no ho faig mai, tot i que conec molts traductors que ho fan i que ho considero aconsellable. No ho faig, però és a consciència, prefereixo anar descobrint l'obra alhora que la tradueixo. El que sí que faig és llegir un capítol, algunes vegades una pàgina, un paràgraf o, quan no entenc gaire bé una cosa, tiro endavant per veure de què va. És diferent si l'editor em demana que llegeixi el llibre abans de traduir-lo perquè li cal una opinió.

Quan tradueixes un clàssic, per exemple *Gargantúa y Pantagruel* (al castellà), com enfoques la traducció? Mires de reproduir el llenguatge de l'època?

És una responsabilitat més, t'has de cenyir més al text original, no et pots prendre cap llibertat en el sentit de tirar més pel dret, de buscar equivalències més modernes. És molt difícil cenyir-se al llenguatge de l'època perquè difícilment el coneixes, no ets experta en aquella manera de parlar, no saps ben bé com parlàvem. El que no pots fer és cometre l'anacronisme de fer servir el llenguatge dels joves. El problema són les incongruències. L'original no caduca, és intocable, però les traduccions sí. Les novel·les importants, fundacionals, s'han d'anar retraduint.

Pel que fa a la típica qüestió de la invisibilitat del traductor, consideres que cal tenir un estil propi per traduir o t'has d'adaptar de tal manera a l'autor que tradueixes que et tornes invisible?

T'has d'adaptar tant com puguis a l'original. L'ideal seria que no es pogués endevinar el traductor a través d'una traducció. No crec que sigui lícit que el pes del traductor s'imposi al de l'autor.

Si traduir és posar-se en la pell de l'autor, haver de traduir un autor jove, modern, amb una llengua diguem-ne de carrer, et planteja problemes diferents que traduir un autor d'una generació més propera a la teva?

Diria que no. És veritat que de vegades una persona gran no està al corrent del vocabulari del moment, però el llenguatge té molts vocabularis especialitzats que no coneixes necessàriament. T'has de documentar de totes maneres. Potser en uns casos et faltirà vocabulari quotidià i en altres un de més especialitzat, però sempre trobes la manera de resoldre-ho. No se m'ha plantejat el problema fins ara.

Et sembla que ara es tradueix millor o pitjor que abans? Què opines dels estudis universitaris de traducció?

Jo crec que es tradueix millor. Ara hi ha millors traductors que abans, el que passa és que n'hi ha molts i, com que n'hi ha tants, hi ha una capa inferior plena de traductors dolents. Però els de dalt són millors que els bons d'abans.

Pel que fa als estudis de traducció, sempre he desconfiat de les classes de traducció. Penso que és una d'aquelles coses que no es poden ensenyar o que només es poden ensenyar fins a cert punt. Potser les regles són útils pel que fa a la traducció d'un manual que explica el funcionament d'una torradora. No sé fins a quin punt es pot ensenyar la traducció literària. La millor escola és la lectura dels bons escriptors.

Llegeixes traduccions?

Sí, però cada vegada em costa més. Espero que no sigui arrogància, sinó més aviat deformació professional, però mentre llegeixo vaig corregint mentalment. Llegeixo i penso, com ho deu dir això l'original? Jo ho posaria d'una altra manera...

Què penses que fa bona una traducció?

Encara que sigui un tòpic, que soni com si hagués estat escrita en la llengua d'arribada.

Creus que hi hauria d'haver crítica de traduccions?

N'hi hauria d'haver, però l'única cosa que surt, com a màxim, és un comentari a l'última línia. O no existim o som excel·lents, no hi ha terme mitjà. Per fer una bona crítica, el crític hauria d'agafar l'original, saber la llengua de partida i poder compulsar els textos per veure-hi les falles. Quan diem que una traducció és bona és perquè ens sona bé, però és clar, potser l'original no deia allò...

Quant temps necessites per traduir, per exemple, una novel·la de tres-centes pàgines?

Cal fer el càlcul amb revisió i tot perquè m'hi estic molt, revisant. Primer vaig traduint i després faig una revisió a consciència amb l'original al davant per si m'he

deixat una frase o m'he equivocat. Vaig canviant de mètodes. En l'última novel·la que he traduït, per exemple, anava compulsant paràgraf per paràgraf, frase per frase i, en acabar un capítol, deixava de banda el llibre i el llegia sencer i traduït d'una tirada. Per a mi, tres-centes pàgines són un mes i mig de feina; normalment calculo dues-centes pàgines al mes, amb alguns caps de setmana. Si sóc a casa i no tinc gent, també treballo. Com que és el que més m'agrada...

Et sembla que s'acabarà traduint «a màquina»?

Crec que no. A *El Periódico*, per exemple, després de traduir-ho la màquina, tenen 30 persones per mirar-s'ho. En una ocasió vaig haver de buscar unes normes d'esquaix per a un amic i en vaig voler fer una traducció electrònica amb un programa automàtic. Amb el títol ja n'hi va haver prou. La màquina va traduir: «Normas de la calabaza». Potser sí que aquests programes poden tenir utilitat com a base de dades, però no em fa por que una màquina em prengui la feina.

Quina relació tens amb les noves eines d'internet, i tot això?

El salt de la màquina a l'ordinador ha estat molt còmode i, per descomptat, poder buscar tantes coses al Google ens ha canviat la vida.

Quins llibres et fa més il·lusió haver traduït?

Ull de gat, de Margaret Atwood, que vaig fer per a Edicions de l'Eixample, una editorial de curta vida que dirigia la Isabel Segura. És una novel·la amb unes imatges molt boniques i els personatges em van encantar.

El archivero, de Martha Cooley, amb molts fragments de poemes descontextualitzats, sobretot de T.S. Eliot. Una novel·la d'estil, com a mi m'agraden, plena de descripcions.

Ravelstein, de Saul Bellow, per l'habilitat de l'autor a l'hora de retratar el personatge central i pel plantejament de l'obra, que sembla una novel·la però en realitat és una biografia.

Las vírgenes suicidas, de Jeffrey Eugenides, per la seva originalitat i per la plasmació de l'ambient, entre morbós i poètic.

I alguns altres, però en general els menys comercials.

Pel que fa a les editorials, has tingut mai problemes?

Vaig tenir un plet amb Anagrama. El seu catàleg és molt temptador i tothom voldria treballar per a aquesta editorial, però no liquida mai drets d'autor als traductors. Una vegada vaig saber que havien venut una traducció meua a una empresa de distribució de diaris, que solen vendre 250.000 exemplars en un sol dia, i em vaig enfrontar amb Herralde tot i ser conscient que ja no tornaria a treballar més amb ell. Crec que són coses que cal fer per una qüestió de dignitat.

El fet de veure't treballar amb llibres durant tota la seva infància, ha influït en la dedicació professional dels teus fills?

Només la Mònica s'ha dedicat a la literatura, i hem traduït plegades algun llibre, però no els altres fills meus. (Mònica Martin Berdagué és agent literària d'autors com ara Pedro Zarraluki, Martínez de Pisón, Marcos Giralte Torrente, Jordi Puntí i molts altres, entre els quals Dan Brown). Quan eren petits, moltes vegades els posava a fer-me els índexs o, en aquella època en què traduïem amb màquina d'escriure i fèiem una còpia amb paper carbó, jo revisava les traduccions i els feia passar en net les correccions a les còpies.

Tu pertanys a tres associacions de traductors (AELC, ACEC i ACEtt): creus que la solució als nostres mals passa per l'associacionisme?

Caldria que hi passés, ja que els problemes dels traductors s'han de resoldre des d'un nivell col·lectiu, però considero important que les associacions es federin i mirin d'exercir més força.

Algunes traduccions de Roser Berdagué al català i al castellà

- ATWOOD, Margaret (1990). *Ull de gat*. Barcelona: Edicions de l'Eixample.
- AUTHEMAN, Jean-Pierre (1991). *L'ostatge*. Barcelona: Barcanova.
- AUTHEMAN, Jean-Pierre (1992). *L'imperi del Pacífic*. Barcelona: Barcanova.
- BECKFORD, William (1989). *La nimfa de la font*. Barcelona: Laertes.
- BENSON, E.F. (1992). *La cambra de la torre*. Barcelona: Laertes.
- BLYTTON, Enyd (1985). *Els focs artificials dels set secrets*. Barcelona: Joventut.
- CARRINGTON, Leonora (1991). *La trompeta acústica*. Barcelona: Eixample.
- CHANG, Jung (2000). *Cignes salvatges*. Barcelona: Circe.
- COLE, Brock (1990). *Celine*. Barcelona: Columna.
- COLLINS, Wilkie (1986). *L'hotel encantat*. Barcelona: Laertes.
- DAHL, Roald (1987). *Les històries imprevistes*. Barcelona: Laertes.
- DICKENS, Charles (1984). *Per a llegir quan es fa fosc*. Barcelona: Laertes.
- DONOGHUE, Emma (2000). *Contes vells amb vestit nou*. Barcelona: Laertes.
- FALKNER, J. Meade (1985). *L'Stradivarius perdut*. Barcelona: Laertes.
- GARNETT, Richard (1993). *El crepuscle dels déus*. Barcelona: Laertes.
- GORDIMER, Nadine (1991). *La història del meu fill*. Barcelona: Eixample.
- GRIPE, Maria (1977). *La casa de la Júlia*. Barcelona: Joventut.
- HAUGEN, Tormod (1984). *Els ocells de la nit*. Barcelona: Joventut.
- JAMES, M.R. (1987). *Més històries de fantasmes d'un arqueòleg*. Barcelona: Laertes.
- JAMES, M.R. (1988). *El fantasma prim*. Barcelona: Laertes.
- JAMES, M.R. (1991). *Advertència als curiosos*. Barcelona: Laertes.
- LEE, Vernon (1995). *Els déus i el cavaller Tanhûser*. Barcelona: Laertes.
- LEE, Vernon (1998). *La verge dels set punyals*. Barcelona: Laertes.
- LE FANU, J. Sheridan (1984). *Carmilla*. Barcelona: Laertes.
- LEROUX, Gaston (1992). *El perfum de la dama de negre*. Barcelona: Barcanova.
- LINDSEY, Robert (1994). *Brando. Les cançons que em va ensenyar la meua mare* (amb dos traductors més). Barcelona: Empúries.
- LONDON, Jack (1988). *Martin Eden*. Barcelona: Edicions de 1984.

- LOVECRAFT, H.P. (1984). *A les muntanyes de la follia*. Barcelona: Laertes.
- MELVILLE, Herman (1986). *Benito Cereno*. Barcelona: Laertes.
- POE, Edgar Allan (1991). *La narració d'Arthur Gordon Pym*. Barcelona: Barcanova.
- RINEHART, Mary Roberts (1990). *L'escala circular*. Barcelona: Laertes.
- SHAW, Bernard (1978). *Càndida* (Teatre TV). Barcelona: TV2.
- BELLOW, Saul (2000). *Ravelstein*. Madrid: Alfaguara.
- DEFOE, Daniel (1967). *Robinson Crusoe*. Barcelona: Teide.
- EUGENIDES, Jeffrey (1994). *Las vírgenes suicidas*. Barcelona: Anagrama.
- JAMES, P. D. (1989). *Intrigas y deseos*. Barcelona: Versal.
- JAMES, P. D. (1989). *Un impulso criminal*. Barcelona: Versal.
- MCMILLAN, Terry (1996). *Mama*. Barcelona: Anagrama.
- MCMILLAN, Terry (1995). *Ahí te quedas*. Barcelona: Anagrama.
- MCMILLAN, Terry (1993). *Esperando un respiro*. Barcelona: Anagrama.
- MCMILLAN, Terry (1997). *De cómo Stella recobró la marcha*. Barcelona: Anagrama.
- PINTER, Harold (1978). *La fiesta de cumpleaños*. Barcelona: Teatro TV2.
- RABELAIS, François (1968). *Gargantúa y Pantagruel*. Barcelona: Teide.